

ФОРМА ПРАВЛІННЯ КРИЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**A GOVERNMENT FORM THROUGH THE PRISM OF MODERN TRANSFORMATIONS**

Сівак В.М., аспірант кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»

Актуальність дослідження полягає у тому контексті, в якому воно готується: тій безпековій парадигмі, в якій воно презентується; тому аксіологічному змісті, який ми вкладаємо в дане дослідження і відповідній моделі інституційно-функціональної організації влади, яка стане наслідком наших досліджень.

Здійснено критичний аналіз досліджень, в яких наголос здійснено на республіканській формі правління. Виділено не найсильніші сторони такої форми правління відповідно до контекста війни РФ проти Української держави.

Проведено компаративний аналіз таких двох базових форм правління: республіка і монархія з позицій безпекознавчого підходу, внаслідок чого сформульовано висновок, що сучасні війни здебільшого відбуваються між державами, які мають різні форми правління. Відзначається, що системні трансформації політико-безпекового і соціально-економічного спрямування, потребують переосмислення сталих підходів до класифікації та типологізації форм правління.

Констатовано, що трансформація самого питання про форми правління ґрунтуються передусім не лише на поняттях теорії, а на прагматизмі щодо реалізації стратегічних національних інтересів, стратегічній політиці і компетентності, фаховості та відданості, творенні державності і збереженні національної ідентичності.

У рамках статті розроблено проблемоутворюючу матрицю питань, розв'язання яких має передувати і визначати трансформацію форми правління: за якої форми правління існуватиме стратегічний потенціал і реальні спроможності до забезпечення та гарантування: державного суверенітету, соборності, конституційного ладу, територіальної цілісності Української держави, оборонного, економічного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки та інформаційної, безпеки об'єктів стратегічної інфраструктури, державної таємниці та службової інформації.

Висновується щодо необхідності послугоування положеннями концепції неопрагматизму, в рамках якої в Українській державі має бути сформовано такий політико-безпековий та соціально-правовий порядок, за якого владу здійснюватиме політична еліта (стратегічна меритократія) на основі верховенства права, свободи, соборності та необхідності реалізації стратегічних національних інтересів відповідно до національної стратегії розвитку.

Ключові слова: форма правління, форми держави, державна політика, республіка, монархія, авторитарний режим, війни проти України, концепція неопрагматизму, безпекознавча парадигма, республіканська форма правління, держава.

The research novelty lies in its context – the security paradigm it is presented in – and thus, axiological context inherent in the present paper and specific model of the institutional-functional organization of government, which will result from our studies.

The author conducts a critical analysis of papers which emphasize the democratic form of government. It is highlighted weaknesses of such a form of government as democracy in the context of the Russian war against the Ukrainian state.

A comparative analysis of democracy and monarchy from the perspective of a security studies approach is carried out, which shows that modern wars are mostly fought between states with different forms of government. It is noted that systemic transformations in the political, security, and socio-economic realms require a rethinking of the established approaches to the classification of government forms.

It is stated that the transformation of the very forms of government is based primarily not only on the concepts of theory but also pragmatism in meeting strategic national interests, strategic policy and competence, professionalism and commitment, creation of statehood, and preservation of national identity.

The article develops a problem-forming matrix of issues the settlement of which should precede and determine the transformation of the government form: under which form of government there will be a strategic potential and real capabilities to ensure and guarantee state sovereignty, unity, constitutional order, territorial integrity of the Ukrainian state, defense, economic and scientific-technical potential, cyber security and information security, and security of strategic infrastructure, state secrets and proprietary information.

The author concludes about the need to apply the provisions of neopragsmatism under which political-security and social-legal order should be formed in the Ukrainian state: authority is exercised by the political elite (strategic meritocracy) based on the rule of law, freedom, unity and the need to realize strategic national interests following the national development strategy.

Key words: form of government, forms of state, state policy, democracy, monarchy, authoritarian regime, wars against Ukraine, neopragsmatism concept, security studies paradigm, republican form of government, state.

Загальна постановка проблеми. Не завжди послідовна державна політика, недостатність впровадження елементів стратегічного управління, кулуарність вирішення окремих питань у сфері державного управління, певне зменшення ролі парламентаризму як засади республіканської форми правління, неможливість досягнення стратегічної мети, прогнозоване ставлення до стратегічних партнерів – все це є актуальним полем і середовищем, в якому функціонує не лише держава, а й яке мають ретельно вивчати науковці. Особлива увага має приділятися формі правління.

Наразі демократичні процедури під час війни функціонують не завжди належним чином, окремі питання потребують альтернативних варіантів вирішення під час війни. Тож постає завдання в адекватному аналізові оточуючого середовища, формування адекватної йому форми правління.

Актуальність теми полягає в необхідності правильного розуміння змісту трансформаційних процесів із

подальшим виробленням оптимальної моделі форми правління для Української держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Україна переживає нелегкі часи: часи власного самоусвідомлення, налаштування національних діоптріїв, критичного ставлення до власних невірних рішень, формування засад стратегічного мислення і нової стратегічної культури.

Під час війни здебільшого фокус наукових досліджень спрямовано на питання воєнного та безпекового характеру, що є цілком зрозумілим. Однак не потрібно нехтувати і теоретичними питаннями, адже саме від їх правильної постановки і моделювання сценарних підходів до їх вирішення залежатиме не лише те, коли закінчиться війна, а якою після війни вийде Українська держава.

Питанням *форми держави* присвячено багато наукових праць, утім актуальність нашого дослідження полягає у тому контексті, в якому воно готується; тій безпековій парадигмі, в якій воно презентується; тому аксіологічному змісті, який ми вкладаємо в дане дослідження і від-

повідній моделі інституційно-функціональної організації влади, яка стане наслідком наших досліджень.

Безперечно згадаємо Платона, Гоббса, Аристотеля, Геродота та Полібія й інших давніх вчених. Відзначимо і на солідній національній науковий доробок Ю. Г. Барабаша, С. К. Бостана, О. Т. Волощук, А. З. Георгіци, І. І. Дахової, М. І. Козюбри, В. П. Колісника, В. В. Копейчикова, В. В. Кравченка, О. В. Марцеляка, М. П. Орзіха, Р. М. Павленка, О. В. Петришина, Н. Г. Плaxотнюк, В. Ф. Погорілка, В. Є. Протасової, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодици, О. Ф. Фрицького, М. В. Цвіка, В. М. Шаповала, О. Н. Ярмиша та ін.

Однак наша мета полягає не у тому, щоб цитувати всім відомі факти в різних авторських інтерпретаціях, наведених вище та низки інших дослідників, а в тому, щоб поєднати відомі факти у нові форми зв'язків і сформулювати для Української держави найбільш оптимальну модель її правління.

Викладення матеріалу. Нами підтримується вектор досліджень, в яких форми правління розглядаються із комплексних позицій. Так Полібій висунув припущення про державний ідеал у вигляді змішаної форми держави, як гармонійного поєднання монархічних, аристократичних та демократичних елементів [1, с. 131].

На наш погляд, для Української держави потрібно більш тверезо підходити до відбудови поствоєнної країни, певним чином уникаючи демагогії, надмірних загравань із електоратом, намагатись об'єктивно зрозуміти та сформулювати принципи будови влади і відповідно накреслити оптимальну форму правління, чітко визначивши місце та роль кожного центрального органу виконавчої влади, здійснивши розподіл функцій відповідно до кластерів стратегічних національних інтересів, із подальшою будовою відповідних ним векторів державної політики.

Із теорії права відомо, що вивчити державу з точки зору її сутності означає виявити волю та інтереси, яких верств населення, груп та класів вона в першу чергу виражає та захищає. Дослідити державу з точки зору її змісту означає встановити, як і в яких напрямках вона функціонує.

Тому вивчення форми держави означає знати її будову, складові частини, внутрішню структуру та основні методи та прийоми, що використовуються державною владою у відносинах з суспільством.

Тут підтримаємо колектив авторів, які наголосили на необхідності «максимально економити людські й матеріальні ресурси в умовах їх дефіциту, досягти оптимального співвідношення цілей розвитку та засобів їх досягнення» [2, с. 17].

Узвичасно вважається, що оптимальною і найбільш адекватною є республіканська форма правління, коли владу здійснюють усі члени суспільства. Так В. І. Супруненко відзначає, що «Жодна держава не має іншої альтернативи, крім участі... в демократичній перебудові внутрішньодержавного, національного і світового порядку, в активному запобіганні тоталітаризму» [3, с. 3]. Наголос на республіканській формі правління також міститься і в багатьох інших наукових публікаціях.

Однак суто з наукових позицій постає додаткове наукове завдання щодо деталізації окремих питань: чи можна відкликати міністра за незадовільну роботу; чи може народ переобрати некомпетентну посадову особу або відкликати мандат депутата певного рівня?

Слід коректніше ставитись до розуміння справжнього змісту республіканської форми правління в сучасних умовах, особливо, коли йдеться про не завжди помірковану імплементацію теоретичних конструкцій певних дослідників.

Сформований комплекс питань може одночасно розглядатись і в якості наукових завдань дослідження.

Слабкі сторони республіканської форми правління в умовах потенційної глобальної війни.

Війна проти Української держави виявила певні вади *республіканської форми правління*:

- відсутність швидких системних інституційних можливостей щодо протистояння ворогу;

- *збалансованість співвідношення обсягу повноважень вищих органів і поєднання системи стримувань і противаг* під час війни виявилися гальмуючими чинниками, адже відсутність домінування означає відсутність єдиного центру управління, відсутність ієрархії і як наслідок втрати часу, а згодом і втрати ресурсів (у випадку війни проти України: втрата територій, населення, стратегічного потенціалу);

- *залежність від внутрішньополітичних настроїв*, яка призводить до унеможливлення прийняття ефективних рішень з огляду на різні електоральні цінності політичних партій;

- відсутність консолідації щодо прийняття складних рішень серед політичного керівництва, визначення консенсуальної мети державотворення і збереження національної ідентичності;

- республіканська модель розподілу владних прерогатив не корелює із варіативністю і каскадністю реальних загроз під час війни;

- *стратегічні прорахунки при створенні парламентсько-президентської республіки, через надії на ефективне виконання парламентом та депутатами представницької функції*, через що підірвана легітимність політичної еліти, утворена за часів президентської республіки, та влади в цілому зберігається. Підтвердження нашої думки знаходимо в роботі М. Г. Нурмухометової, яка відзначає, що «законодавча гілка влади жодним чином не розробляє національну політику, а лише легітимізує результати кулуарних домовленостей певних елітарних груп» [4, с. 172];

- *бікамеральна форма правління* в моделі республіканського правління не вирішує проблем політичної легітимності влади, а в українських реаліях певним чином ускладнить нелегкий процес розроблення, ухвалення прийняття і реалізації стратегічних рішень;

- відсутність стратегічних можливостей щодо швидкого ухвалення рішень, необхідних для негайного забезпечення державної безпеки, утім вкрай складних із погляду часових процедур їх проходження по комітетам законодавчого органу.

За даного випадку доцільно беземоційно, з позицій науки підійти до аналізу сучасного *унітаризму, федералізму* (який є багатомірним явищем, яке характеризується динамічністю: американська та німецька моделі, теоретичні погляди В. Чорновола), *бікамералізму, меритократії та поліархії* (модель політичних конфігурацій, заснована на рівноправній конкуренції індивідуальних інтересів у рамках плюралізму суспільних ініціатив та консолідації позитивних економічних детермінант) [5, с. 196].

Монархія VS республіка. Але найбільш виразними є суперечності між двома базовими формами правління: *монархією і республікою*. Здійснений нами аналіз сучасних війн уможливило дійти висновку, що сучасні війни здебільшого відбуваються між державами, які мають різні форми правління.

Тож постає потреба у з'ясуванні організаційних причин виникнення збройних конфліктів. Адже системні трансформації політико-безпекового і соціально-економічного спрямування потребують переосмислення сталих підходів до класифікації та типологізації форм правління.

У даному аспекті підтримуємо думку П. В. Мироненка, який відзначає, що «слід включити до головних ознак держави *ідею державності*, що дає змогу глибше проникати в сутність різних моделей соціально-економічного та політичного устрою, у специфіку базових культурних норм конкретних регіональних і локальних цивілізацій, а також знаходити спільні ознаки й відмінності різних політичних систем» [5, с. 197].

Якщо практично і прагматично підійти до даного питання, то в контексті викладеного відмітимо наступні **відмінності монархії від республіки**:

1) найбільш швидкими за темпами розвитку економіками світу є **монархії**: Королівство Саудівська Аравія (КСА), ОАЕ, Байхрейн, Оман, Катар, Кувейт – 7,3% за 2022 рік. Сукупний ВВП монархій дорівнює 2 трлн. доларів США, половина з яких припадає на КСА [6];

2) королівська родина при монархії задає та **формує стратегію розвитку держави**. Відтак монархії мають більш стратегічно виважену політику на відміну від республік, в якій одні партії змінюють інші і вектори розвитку держави можуть кардинально змінюватися. В республіках вкрай складно говорити про стратегічні вектори, оскільки вони на пряму залежать від тих партій, які виграли вибори. За таких гіпотетичних турбулентностей та політичного флюгерства існування стратегії держави у справжньому розумінні значно ускладнюється. Легітимність інституту монархії зростає разом із рівнем його відповідальності за реалізацію політики держави: легітимність республік кожного разу може розвінчуватися приходом нових партій, що свідчить про певний рівень недовіри з боку електорату до попередників;

3) **монархії не ведуть великих війн**, на відміну від республік, де війна може розгядатися інструментом продовження політики іншими методами задля збереження власної влади, встановлення влади на природними ресурсами та взагалі стратегічним потенціалом інших країн, рівно як при тиранії та деспотії;

4) **монарх представляє інтереси всіх людей в країні**, на відміну від президента, який формально представляє лише вибір тієї групи населення, яка проголосувала за нього, та в той же час діє від імені держави. Саме тому під час війни проти України ми не маємо сумніву щодо підтримки англійською монархією, утім є окремі побоювання і сумніви щодо продовження адекватної підтримки від європейських республік або американської федеративної республіки. Якщо монарх завжди формує і відповідає за реалізацію стратегії, то очільники республік здебільшого діють на тактичному рівні, оскільки їх політика вельми залежна від електорату, а у сфері міжнародної безпеки, може докорінно різнитися;

5) **оптимальною монархічною формою правління є парламентська** (Велика Британія, Нідерланди, Іспанія, Швеція та Норвегія), коли стратегічно країною керує монарх, а на тактичному рівні – керує лідер, обраний із членів тієї партії, яка виграла вибори, тобто можна говорити, що його опосередковано обрано народом (прем'єр-міністр); змінюваність монархів, достроково припинення повноважень, передачу їх більш молодим престолонаслідникам утворюють можливість для усвідомлення монархії як перехідної форми правління;

6) **Королі/Королеви готуються до своєї ролі від народження**, тому вони чудово справляються із дипломатичною роботою, тоді як Прем'єр-міністр може піклуватися про державні справи, очолюючи виконавчу владу. У республіках на виборах перемогу може одержати абсолютно будь-хто, адже до президента країни не висувається жодних вимог щодо його професійної компетентності, кваліфікації, досвіду роботи. Для роботи на будь-якій посаді на державній службі потрібно проходити чимало іспитів, конкурсів, співбесід, комісій тощо, а ось президентом можна стати без проходження цих процедур, лише внаслідок вибору і отримання більшості електоральних уподобань у вигляді голосів. На наш погляд, це є найменш сильною стороною багатьох республік.

В умовах війни, теоретичні постулати республіканської форми правління мають значний потенціал для доведення своєї ефективності:

1) відсутність послідовної стратегії розвитку (йдеться не про акт стратегічної правотворчості, а саме про вид політичної діяльності);

2) відсутність підтримки більшості населення;

3) відсутність стратегічного мислення і фаховості, компетентності представників державної влади.

Названі чинники за певних умов можуть сприяти узагальненню країни від зовнішніх державних суб'єктів. Відтак, питання форми правління ґрунтуються передусім не лише на поняттях теорії, а на прагматизмі щодо реалізації стратегічних національних інтересів, стратегічній політиці і компетентності, фаховості та відданості, творенні державності і збереженні національної ідентичності.

Відмітимо, що в теоретичних дослідженнях недостатньо публікацій, автори яких відверто і з урахуванням сучасних позицій піддають логічному спростуванню певну тенденційність щодо проголошення республіканської форми правління в якості найліпшої через її преференційність, делегування повноважень, існування представницьких установ і фактичне відсторонення народу як єдиного носія державної влади від реальної влади. Більше того, наразі обмаль обґрунтованих досліджень, в яких аналізувалося б співвідношення республіканської форми правління і тих форм і методів, які застосовує влада в різних державах з метою встановлення відповідності конституції, а також засада функціонування демократичного режиму.

Так, в одній групі досліджень при аналізові шляхів трансформації форми правління акцент робиться на *жорсткій децентралізації* [7, с. 25], прямо називаючи його регіоналізмом [8], посилаючись на досвід Італії та Іспанії (в яких існують перманентні небезпечні вогнища сепаратизму).

Інші дослідники, дещо в абстрактній формі пропонують «впровадження принципів балансування процесів продукування соціальних гарантій, диференціацію функціональних прерогатив, законотворчої, виконавчої та судової інстанцій, раціоналізацію процесу адаптації державотворчого досвіду країн із республіканською формою правління» [9, с. 156].

Окрема група вчених звертає свою увагу на недотриманні вимог ч. 3 ст. 5 Конституції України щодо виключного права народу змінювати конституційний лад [10, с. 107].

Тож в сучасних реаліях питання форми правління для Української держави має бути одним із важливих. Помилки потрібно не лише вивчати та констатувати: їх потрібно виправляти. Вважаємо, що потрібно об'єктивно підходити до визначення оптимальної для нашої країни форми правління. Українській державі потрібно визначити, яка форма правління найбільш адекватно відповідає стратегії її розвитку, сприятиме досягненню та здійсненню її стратегічних національних інтересів.

Потрібно дати чітку і науково обґрунтовану відповідь: за якої форми правління існуватиме стратегічний потенціал і реальні спроможності до забезпечення та гарантування: державного суверенітету, соборності, конституційного ладу, територіальної цілісності Української держави, оборонного, економічного і науково-технічного потенціалу, інформаційної та кібербезпеки, безпеки об'єктів стратегічної інфраструктури, державної таємниці та службової інформації.

Данина республіканській формі правління може бути віддана в теоретичних та історичних працях, утім на сьогодні, на наш погляд, існують альтернативні концепції форм правління, в рамках яких можуть ефективніше вирішуватися окреслений вище нами комплекс завдань. Певним чином констатуємо, що під час війни, субстанційних ознак республіканської форми правління [11] знайти не дуже легко.

На наш погляд, в рамках концепції неопрагматизму в Українській державі має бути сформовано такий політико-безпековий та соціально-правовий порядок, за якого владу здійснює політична еліта (стратегічна меритократія) на основі верховенства права, свободи, соборності та необ-

хідності реалізації стратегічних національних інтересів в рамках національної стратегії розвитку. Існування громадського контролю, державно-приватного партнерства, окремих представницьких функцій – інструменти, які також можуть бути використані в новій комплексній формі правління у поствоєнній Українській державі.

Висновки. Проведене нами дослідження практичної реалізації матриці модифікації форми правління в українських соціально-політичних реаліях має створити передумови для врахування реальних та потенційних загроз державній безпеці разом із можливостями забезпеченими ресурсами модернізації політичного устрою.

Сучасні наукові розвідки при формулюванні пропозицій щодо трансформації форми правління Української держави не завжди враховують системних чинників, передусім безпекового порядку. Більшість авторів меншою мірою послуговуються безпекознавчою парадигмою, тенденціями безпекоренесансу, надаючи перевагу аналізу питань удосконалення форм правління винятково через збільшення можливостей органів місцевого самоврядування та місцевих органів влади.

Трансформація форми правління відбувається в умовах вибудови національної свідомості, самопошани і національної гордості. Війна значним чином руйнує комплекси меншовартості, хибного розуміння України в світі,

формує нове покоління українців, яке свідомо розуміє значення потреби у творенні національної культури в рамках розвитку національної ідентичності. Це невіддільні проблеми від форми правління.

Прийняття України в ЄС стане поштовхом для активізації інституційного дизайну, удосконалення форми правління, яка має віддзеркалювати не лише бачення себе зсередини держави, а передусім існування держави в глобалізованому, позбавленому перспектив стабільного миру, світі.

У поєднанні із іншими змінами геостратегічного ландшафту Українська держава має стати зрозумілим, прогнозованим, передбачуваним та надійним стратегічним партнером демократичних країн.

Тож зміна форми правління – це не просто робота вчених-теоретиків у власних дослідженнях, а передусім формування такої організаційно-владної форми, яка забезпечить збереження держави, творення її стратегічних національних інтересів із урахуванням інтересів стратегічних партнерів, утвердження національної ідентичності. Тож питання полягає здебільшого не стільки у безпосередній назві форми правління, скільки у здатності та ефективності даної форми забезпечити зміст: реалізацію життєво важливих функцій і надання життєво важливих послуг.

Саме в такому векторі ми розглядаємо трансформацію сучасної форми правління Української держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котюк В. О. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Атіка, 2005.
2. Стратегія політико-правового розвитку України до 2030 року: науково-аналітична записка. Київ : Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2022. 176 с.
3. Супруненко В. І. Феномен держави: теоретико-правові засади формування та розвитку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 18 с.
4. Нурмухаметова М. Г. Вироблення стратегічного курсу розвитку України за умов парламентсько-президентської форми правління. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 3(22). С. 166–173.
5. Мироненко П. В. Форма правління: політичні трансформації на зламі століть : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 220 с. (Серія «Монограф»).
6. Middle East Economy: Top reasons the GCC is an economic powerhouse. URL: <https://economymiddleeast.com/news/middle-east-economy-top-reasons-the-gcc-is-an-economic-powerhouse/>
7. Колюх В. В. Трансформація форми державного правління в Україні. *Право і суспільство*. 2016. № 3. Ч. 2. С. 16–25.
8. Колюх В. Регіоналізм як одна з форм децентралізації влади в Україні. *Віче*. 2015. № 7. С. 34–37.
9. Мироненко П. Визначальні проблеми і перспективи розвитку форми правління України. *Наукові записки*. Вип. 4(66). С. 147–157.
10. Колісник В. Відновлення дії Конституції України та зміна форми правління як засіб поновлення конституційного ладу. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 4. С. 103–108.
11. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє : доп. Римському Клубові ; упоряд. В. Рубцов. Вид. 3-тє, допов. Київ : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. 248 с.